

УМОВИ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

– К.: МП “Леся”, 1995. – С. 360.

9. Наказ МОН України №330 від 20.04.2001 р. Про затвердження Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України.

10. Ньюстроу Дж. В. Дзвіс К. Организационное поведение /перевод с англ. податок ред. Ю.Н.Каптуревського – СПб: Изво “Питер”, 2000. – 448 с. – (Серия “Теория и практика менеджмента”).

11. Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах

Міністерства освіти і науки України. // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №6. – С.41 – 46.

12. Положення про кабінет практичного психолога в закладах освіти. /Н.М.Городнова. //Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №1. – С.27.

13. Серкіс Ж.В. Про організаційну культуру закладу освіти. // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 9 – 10. – С. 4 – 9.

14. Шувалов А.В. Развитие психологической службы в системе дополнительного образования детей // Вопросы психологии. – 2001. – №6.

15. Яновська Н.В. Навчальні заклади: організація та облік. – Х: Фактор, 2000. – 648 с.

Лариса Георгінова, кандидат педагогічних наук, доцент
Українського гуманітарного інституту
смт. Буча
Київська обл.

УМОВИ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті на підставі теоретичного та експериментального дослідження розглянуто вплив на формування моральної відповідальності студентської молоді навчання в умовах студентського містечка, спілкування на засадах християнської доктрини, наставництва та суспільно-корисної праці. Аналіз надано на підставі дослідження рівня відповідальності студентів різних ВНЗ.

Постановка проблеми. Демократизація вищої освіти, її входження у загальноєвропейський простір, і водночас державно-національна спрямованість освіти та виховання вимагають пошуку нових шляхів, створення умов та застосування засобів, які б сприяли розв’язанню багатьох питань, пов’язаних не тільки із зовнішньою екологією, але, у першу чергу, і з внутрішньою екологією душі майбутніх фахівців.

Загальновідомим є факт, що майже всі екологічні проблеми селища, міста, регіону, країни, планети у цілому – це результат безвідповідальної дії людей. Прикладом цього є наслідки катастрофи глобального масштабу в Чорнобилі, повені у Західній Україні як наслідок вирубки лісів у цьому регіоні, забруднення світового океану нафтопродуктами тощо. Тому морально-духовне становлення студентської молоді є однією з найважливіших складових розвитку суспільства та держави. Адже саме з цієї категорії молоді вийдуть майбутні посадові особи, які мають приймати відповідальні вузько- та широкомасштабні рішення.

У структурі морально-духовного становлення

особистості студента така якість, як відповідальність, посідає особливе місце. Враховуючи те, що відповідальність є невід’ємною рисою зрілої особистості, важливо, на наш погляд, побудувати процес соціалізації та самовиховання таким чином, щоб водночас задіяними були інтелектуальна, фізична, емоційна сфери розвитку особистості.

Мета статті. Проблема відповідальності у межах навчального та позанавчального процесів у ВНЗ охоплює такі питання: чи здатен студент дотримуватися вимог, що поставлені перед ним? Наскільки правильно він їх розуміє? Чи є здібності та бажання виконувати вимоги щодо навчання та іншої діяльності? Чи повинен студент відповідати за результативність своїх дій?

Виклад основного матеріалу. Відповідальність як рівень виконання обов’язку студентського, професійного, громадянського, батьківського вимагає відповідного розвитку завдяки створенню для цього певних умов та використання відповідних засобів.

Традиційні підходи щодо формування відповідальності студентів свідчать, що ВНЗ,

УМОВИ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

переважно, створює умови для формування сумлінного ставлення до навчання. Аля для майбутнього фахівця сфера розвитку моральної відповідальності потребує не менш значної уваги, у більш широкому масштабі.

При визначенні умов, що сприяють ефективному розвитку відповідальності, ми врахували наступні фактори:

- самовиховання є цілеспрямоване, активне ставлення особи до формування власних професійних, морально-етичних якостей та навичок відповідно до ідеалу;

- відповідальність як якість особистості має у своєму складі когнітивний, емоційно-мотиваційний та діяльнісно-поведінковий компоненти;

- компоненти відповідальності розвиваються гармонійно при наявності предмета та інстанції відповідальності.

Когнітивний компонент включає засвоєні студентом знання про предмет, обов'язки, норми поведінки, інстанцію відповідальності, знання щодо своїх можливостей діяти певним чином, а також специфіку різних ситуацій поведінки. Емоційно-мотиваційний компонент включає ієрархічну систему змістів і мотивів відповідальної поведінки, а також емоційні переживання, пов'язані з її змістом. Діяльнісно-поведінковий компонент включає реалізацію певної лінії поведінки, конкретних вчинків, що впливають із норм відповідальності [1, 175].

Предмет відповідальності виявляється у сукупності різноманітних зовнішніх і внутрішніх соціально-психологічних, духовних та матеріальних необхідностей та інстанцій, які студент реалізує у власному житті. Він визначається такими параметрами, як зміст та обсяг. Обсяг виявляється у складності та кількості доручень, що має виконувати студент. Інстанція відповідності – це орган контролю за діяльністю та поведінкою студента. Інстанціями у ВНЗ можуть бути певна посадова особа (зовнішня інстанція) чи власне сумління (внутрішня інстанція). У процесі самовиховання, звичайно, пріоритетним є звернення до сумління як органу контролю за особистими діями та вчинками.

В основу процесу самовиховання студентської молоді нами покладено цілісний підхід до розвитку та взаємодії когнітивного, емоційно-мотиваційного і діяльнісно-поведінкового компонентів відповідальності, її предмет й інстанції.

На підставі теоретичного аналізу проблеми та експериментального дослідження, проведеного на базі Українського гуманітарного інституту, ефективному формуванню високого рівня відповідальності можуть сприяти:

- організація навчання студентів на єдиній території студентського містечка, орієнтованого на найвищі цінності життя;

- запровадження у практику ВНЗ християнської доктрини педагогічного спілкування;

- розвиток системи наставництва;

- використання можливостей суспільно-корисної праці у позанавчальний час на основі добровільного та довгостроково взятих на себе обов'язків кожним студентом.

Коротко охарактеризуємо кожен із зазначених факторів.

Так, у системи вищої освіти нашої країни далеко нетрадиційним є підхід до організації життєдіяльності студентської молоді, а саме: навчання, проживання, проведення позанавчальних заходів, вільного часу в умовах студентського містечка. Саме завдяки вивченню досвіду зарубіжних вищих навчальних закладів, зокрема університету ім. Ендрюса (США), університету Монтморелос (Мексика), університету Сам'юк (Південна Корея), та враховуючи кращі культурні традиції України, діяльність Українського гуманітарного інституту запроваджено саме на території студентського містечка. Але визначальним є не стільки цей факт, а орієнтація його виховної діяльності на усвідомлення студентами, що найпріоритетнішими цінностями у житті є Бог, родина, сім'я, Батьківщина, рідний народ, земля і культура.

У таких умовах вірогідність утворення неформального колективу та встановлення безпосередніх довгострокових взаємовідносин значно підвищується і завдяки цьому відкриваються широкі можливості для навчальної, ігрової, трудової діяльності та спілкування на основі вищезазначених цінностей.

Актуальність побудови педагогічного спілкування на християнських засадах зумовлена тим, що Україна є християнською країною за своєю культурно-історичною спадщиною і має, відповідно, відображати на практиці свою приналежність до християнства.

Навчальні заклади України, як відомо, світські, але християнські принципи педагогічного спілкування можуть значно збагатити його зміст та сприяти морально-духовному розвитку особистості. У навчальній практиці особливості такого спілкування визначаються духовним рівнем педагога, його гуманістичною позицією та побудовою своєї педагогічної діяльності на засадах християнської етики. Адже сьогодні, в умовах занепаду духовного і морального стану молоді, педагог ВНЗ бере на себе значну відповідальність, виховуючи та впливаючи на студента.

УМОВИ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Завдання педагога – повернути до себе увагу, стати другом, завоювати довіру студента, вміти вислухати, мати терпіння та користуватися принципами любові. Саме такий педагог повинен створити атмосферу, де студенти не тільки вільно себе відчують, ставлячи запитання, реалізуючи свій творчий потенціал, але й отримують моральне заохочення.

Вищий навчальний заклад, у якому викладачі керуються християнськими принципами, відрізняється від інших, насамперед, тим, що студенти в таких умовах набувають нового досвіду спілкування в любові. Адже саме через підтримку та піклування найлегше досягти взаєморозуміння з молодою людиною, оскільки у більшості випадків найбільшою проблемою є нестача усвідомлення студентом своєї цінності.

Український гуманітарний інститут як один із новітніх вищих навчальних закладів можна назвати експериментальною базою, на якій успішно запроваджуються ідеї виховання через спілкування на християнських засадах. Індивідуальний підхід до студентів реалізується як на заняттях, так і через спілкування в індивідуальних бесідах, у творчих студіях, у дискусійних клубах з морально-етичних проблем, у малих групах, де студентам надається можливість вільно висловлювати свої думки. Адже у студентів іноді виявляється недостатньо розвинений культурний рівень, наслідування звичок і традицій того середовища, де закладались основи розвитку особистості, прихильність до низькопробної аудіо- та відеопродукції, залежність від психотропних речовин, комп'ютерних ігор тощо. Але саме мікросередовище студентського містечка з його християнськими підходами у спілкуванні між педагогами та молоддю допомагають знайти шляхи вдосконалення їхньої взаємодії, сприяють відкритості та розв'язанню багатьох морально-духовних питань.

Однією з умов на шляху морально-духовного становлення студентської молоді, як показує досвід багатьох закордонних ВНЗ та досвід Українського гуманітарного інституту, є наставництво. У вузькому розумінні розвиток системи наставництва є актуальним у зв'язку з тим, що студент, розв'язуючи певні проблеми у своєму житті, часто потребує поради старшої, авторитетної для неї людини. У широкому розумінні наставництво є необхідним для наслідування кращого досвіду попередніх поколінь, а не повторення глобальних помилок, для встановлення тісного зв'язку старшого та молодшого поколінь, а не загострення конфлікту

з причини відмінності поглядів людей різних поколінь.

За основу поняття “відносини наставництва” нами прийнято визначення Ю.А.Ципкіна: “Відносини наставництва – це відносини між молодшими та старшими членами колективу, які сприймаються молодими як корисні, здатні допомогти на шляху особистого вдосконалення” [5, 432].

При розгляді сучасних проекцій ядра моральності в системі наставництва у ВНЗ нами покладено біблійне “Золоте правило”: “Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви” (Мф. 7:12). Конкретизуючи зміст зазначеного правила, керівними правилами у відносинах між наставником та студентом є наступні:

- цінують людину, бо вона є найвищою цінністю, є особливою та неповторною;
- дотримуйтесь законів: вони встановлені суспільством для захисту кожного;
- щоб бути по-справжньому вільним, не обмежуйте свободу інших;
- не відмежовуйтеся від життя суспільства, не дозволяйте іншим обирати ваше майбутнє;
- не обіцяйте даремно, будьте відповідальними;
- не відступайте від правди;
- ставтесь до людей з повагою;
- будьте доброзичливими, поспішайте робити добро;
- не робіть зла, у конфліктах шукайте миру.

В умовах студентського містечка наставники – це особливо посвячені цій роботі фахівці, які працюють у позанавчальний час у гуртожитках, у соціально-виховному відділі. Результативність цієї роботи дає бажані результати за умови відповідності наставника моделі загальних складових особистості, які обов'язкові для всіх і кожного: високий професіоналізм, високі моральні якості, активна громадська позиція, особистий приклад, повага до законів держави, національна гідність, міцне здоров'я, активний спосіб життя, гуманізм, духовність. За такої умови “подібне викликає подібне”.

Нами проведено анкетування студентів щодо виявлення найважливіших якостей особистості наставника, які сприяють встановленню довіри та значимого для неї спілкування. Анкетування проводилося на підставі оціночної шкали, яка дозволяла висловити свою думку в діапазоні від 1 до 5 балів. Найголовнішими якостями, на думку студентів, є здібність розбиратися в людях, професійні знання та працелюбство.

Одним з ефективних засобів розвитку морально-духовних якостей особистості, зокрема

УМОВИ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

відповідальності, є поєднання розумової та фізичної праці завдяки систематичній участі студентів у позанавчальній трудовій діяльності. Запровадження такого підходу найбільш ефективно в умовах студентського містечка, в якому навчальні, житлові, соціальні, спортивні та інші споруди розміщені на єдиній території.

Наведемо деякі результати анкетування, проведеного нами щодо ставлення до суспільно-корисної праці студентів Українського гуманітарного інституту.

Так, на питання “Чим для вас є позанавчальна трудова діяльність?” 31% опитаних відповіли, що це – допомога інституту, 46% – що це допомога для студентів у сплаті за навчання, 23% опитаних вважають, що це зобов’язання, яке випливає з контракту про навчання. На питання “З якою метою ви працюєте?” 46% студентів відповіли, що працюють для розвитку інституту, 23% – для створення гарного оточуючого середовища, 23% – для виконання обов’язку, 8% – для розумового відпочинку.

У студентів з часом спостерігається значна динаміка на користь таких цінностей, як допомога інституту (53%) та сприяння створенню гарного оточуючого середовища (32%). Факторами, які значною мірою сприяли розвитку позитивного ставлення до роботи, на думку самих студентів, є: становлення студентського колективу, виникнення та закріплення традицій ВНЗ, участь органів студентського самоврядування в організації роботи та контролі результатів.

При цьому слід зазначити, що негативного ставлення до роботи у студентів, в основному, не виникає, оскільки вони розуміють необхідність цієї діяльності та матеріальну зацікавленість у ній.

Як з’ясувалося в результаті дослідження, студенти мають до праці позитивне та відповідальне ставлення за умови, якщо вона добровільна, має чітку мету і корисне значення, не шкодить ані людині, що її виконує, ані іншим людям.

Для перевірки дієвості зазначених умов та засобів у 2003 році нами було проведено анкетування студентів трьох ВНЗ України: Українського гуманітарного інституту, Азовського регіонального інституту управління (нині Академія управління та інформаційних технологій “АРИУ”) та Бердянського державного педагогічного інституту імені П.Д.Осипенко (нині Бердянський державний педагогічний університет). Опитування студентів було здійснено за тестовою методикою, запропонованою та апробованою професором М.В.Савчиним [4, 35 – 40].

Рівень відповідальності за даною методикою визначався за п’ятьма критеріями, кожному з яких відповідали конкретні твердження. Три з них дозволяли діагностувати сформованість:

- когнітивного компонента (“Я завжди обмірковую виконання складних завдань, за які мені доведеться відповідати”, “Я часто забуваю про свої обов’язки”);

- емоційно-мотиваційного компонента (“Особиста відповідальність є те, чим пишається людина”, “Я взагалі не люблю будь-яку відповідальність”);

- діяльнісно-поведінкового компонента (“Я переважно не можу самостійно виконати свої обов’язки”, “Я ніколи не відмовляюсь від виконання доручень”).

Згідно із ще двома критеріями з’ясувалося:

- інстанції відповідальності (“Людина відповідальна тільки перед своїми рідними і близькими”, “Моє сумління – найбільший контролер при виконанні обов’язків”);

- особливості предмета відповідальності (“Усі засоби добрі, що ведуть до мети”, “У мене є багато постійних обов’язків”).

Максимальна сума балів, яку мав змогу одержати респондент за усіма пунктами, становила 120, а середнє значення – 60 балів. Респонденти, які одержали бали в межах від 0 до 20, мають низький рівень відповідальності, в межах від 21 до 99 – середній, а вище 100 – високий рівень.

Попередньо нами було проведено порівняльний аналіз рівня відповідальності студентів УГІ щодо навчання за підсумками зимової заліково-екзаменаційної сесії 2002 – 2003 навчального року та їх ставлення до суспільно-корисної праці. За підсумками аналізу встановлено повну кореляцію між зазначеними показниками, що дозволяє відзначити адекватність самооцінки студентів. В основному студенти, які мають високі показники у навчанні, виявляють високий рівень відповідальності у праці.

Так, у результаті дослідження, проведеного у трьох вищезазначених ВНЗ, виявлено, що до ВНЗ поступають юнаки та дівчата, у яких майже відсутній низький рівень відповідальності. У той же час необхідно відзначити, що найвищий рівень сформованості відповідальності притаманний студентам УГІ та становить 65% від загальної кількості респондентів порівняно з 47% в БДПУ та 20,6% в АРИУ. Наочно порівняльну характеристику показників відповідальності студентів УГІ, АРИУ та БДПУ показано у гістограмі (рис. 1).

